

Ana Kladnik

MATERIALNA KULTURA GASILSKE BRIZGALNE NA SLOVENSKEM*

V nakupovalnem centru v središču ene živahnejših dresdenskih mestnih četrti Dresden-Neustadt se nahaja muzej *Die Welt der DDR* (Svet Nemške demokratične republike).⁴⁶⁸ Kot v podobnih muzejih v Berlinu, Leipzigu ali Erfurtu so tudi v Dresdnu razstavljeni predmeti iz vsakdanjega življenja prebivalcev nekdanje vzhodne Nemčije. Obiskovalci si lahko ogledajo, kako v opremljeni dnevni sobi ali kuhinji v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja niso manjkali radio, televizija, hladilnik, električni štedilnik, razni kuhinjski pripomočki. Ob razstavljenih prehrabnih in tehničnih izdelkih, kot so različne konzerve, instant izdelki, vloženo sadje in zelenjava, bonboniere, fotoaparati, igrače, avtomobilske znamke ali oprema za kampiranje, se lahko nekdanji Vzhodni Nemci (nostalgično) spominjajo življenja v bivši državi. Kot oglaševalski eksponati muzeja pred nakupovalnim centrom na eni strani stojita

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega projekta *Volunteering in Local Communities between Late Socialism and Liberal Capitalism: The History of Volunteer Fire Departments in Germany and East Central Europe, 1980-2000*, ki ga financira Nemška raziskovalna agencija (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) in avstrijski Znanstveni fond (Wissenschaftsfonds, FWF).

468 Mötzt, Eine Reise in die »Welt der DDR« in Dresden.

popularna vzhodnonemška avtomobila, torej modela Trabant in Wartburg, na drugi strani pa rdeč gasilski avto s prenosno črpalko. Odločitev kustosov, da pred muzejem, ki obiskovalcem ponuja ogled vsakdanjika in materialne kulture prebivalcev Nemške demokratične republike, postavijo gasilski avto, se zdi na prvi pogled presenetljiva. A podrobnejši pogled razkriva, da so bili gasilci, predvsem prostovoljni, v lokalnih okoljih že tradicionalno zelo popularni, tudi v tako zaprtih sistemih, kot je bil vzhodnonemški.⁴⁶⁹

Uvod v ta prispevek daje izhodišče za razmislek o gasilstvu kot delu potrošniške družbe in vlogi gasilske opreme v vsakdanjem življenju na Slovenskem. Tu se je moderna oblika gasilske službe, kot jo poznamo še danes, podobno kot v nemških deželah začela razvijati v 19. stoletju, predvsem v obliki ustanavljanja prostovoljnih gasilskih društev (PGD). Na njihovo ustanovitev je vplivalo več dejavnikov. Za prodajo drage in tehnično vedno zahtevnejše gasilske opreme so industrialci potrebovali nove odjemalce. Trgovci, ki so se začeli ukvarjati z izdelavo in prodajo gasilske opreme, so navduševali mestne veljake, da naj ustanovijo gasilska društva, ter nastavljali svoje posrednike po različnih mestih habsburške monarhije. Za ustanavljanje novih gasilskih društev je bila seveda pomembna tudi nova zakonodaja, ki je dovoljevala združevanje v društva, ključna pa je bila tudi spodbuda s strani občin, ki so se nadejale učinkovitejše pomoči pri gašenju požarov. Popularnost PGD in njihovo ustanavljanje sta bila tudi posledica nacionalnih gibanj ob koncu 19. stoletja ter gradnje nacije in nove države po koncu prve svetovne vojne.⁴⁷⁰

Za svojo primarno funkcijo, gašenje in reševanje iz ognja, so gasilci potrebovali oziroma še danes potrebujejo trajnostno infrastrukturo (gasilski dom, gasilska vozila in opremo), ki je imela oziroma ima predvsem v lokalnem okolju tudi pomembno družbeno in simbolno vlogo.⁴⁷¹ Okoli leta 1920 je bilo na slovenskem ozemlju (brez Primorske) dobrih 300 PGD, njihovo število je do leta 1940 narastlo na 930, po drugi svetovni vojni pa je preseгло 1 000 društev. Ob koncu tisočletja je bilo v Sloveniji že skoraj 1 300 PGD.⁴⁷²

Prispevek se v prvem delu ukvarja z začetki ustanavljanja in opremljanja PGD na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, ko so gasilska vozila in oprema postajali pomembna tržna niša za industrialce. Nakupi prvih motornih brizgaln niso predstavljali izjemnega in finančno zahtevnega dogodka le za PGD, temveč tudi za celotno vas oziroma lokalno skupnost. V nadaljevanju se prispevek

469 O vlogi in pomenu prostovoljnih gasilskih društev v NDR: Steffi Unger, Ehrenamtliche Arbeit in lokalen Gemeinden zwischen Staatssozialismus und liberalem Kapitalismus. Die Geschichte der Freiwilligen Feuerwehr in DDR – Kreis Meißen. Institut Hannah Arendt, TU Dresden. Projekt, financiran s strani Nemške raziskovalne agencije (Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG), v teku.

470 Kladnik, A smouldering fire, str. 19–40.

471 Vannini, Introduction, str. 348–349.

472 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*.

osredotoča na drugo polovico 20. stoletja, ko je novi politični sistem prinesel spremembe v lokalni samoupravi in organizaciji gasilske službe. Družbena vloga in folklor okoli pridobitve nove društvene gasilske brizgalne sta vendarle ostajali podobni kot v predvojnem obdobju. Gasilska dediščina in ohranjanje tradicije pa sta postajali od šestdesetih let 20. stoletja naprej vse pomembnejši, ustanovili so se prvi gasilski muzeji in organizirale nove prireditve, kar obravnava tretji del tega prispevka.

ZAČETKI »GASILSKE« INDUSTRIJE IN NJENI ODJEMALCI

Začetki moderne oblike gasilstva v Evropi segajo v 17. stoletje, ko so ponovno odkrili ročne črpalke, sicer poznane že pri starih Rimljanih. Izumitelj Hans Hautsch (1595–1670) iz Nürnberga je izpopolnil ročno črpalko in omogočil gašenje z enakomernim curkom vode. Nizozemec Jan Van der Heyden (1637–1712) je izumil usnjeno, 15 metrov dolgo gasilsko cev, kar se je uveljavilo kot standard v kontinentalni Evropi vse do danes. V Angliji živeči nizozemski izumitelj John Lofting (1659–1742) je leta 1690 patentiral požarno napravo, v dobesednem prevodu tako imenovano »napravo sesalnega črva« (angleško *sucking worm engine*), na katero so bile pritrjene dolge usnjene cevi in v katero je skupina mož lahko prenašala vodo.⁴⁷³ Angleški izumitelj Richard Newsham je gasilsko črpalko kasneje še izboljšal. Ročno črpalko, ki jo je skupina od 4 do 12 mož lahko prevažala na vozičku, je patentiral leta 1721 in z njo kmalu prevladal na angleškem trgu.⁴⁷⁴ Naslednjo pomembno prelomnico v razvoju in oblikovanju požarnih vozil v Angliji je predstavljala firma Hadley, Simpkin & Lott, ki je leta 1792 precej izboljšala ročne črpalke, in sicer s tem, da so jih s konji lahko potegnili bliže ognju.⁴⁷⁵

V 17. in 18. stoletju so nastale prve organizirane gasilske enote v Angliji, na Nizozemskem in v Franciji. Leta 1699 je François du Mouriez du Périer (1650–1723), navdušen nad izumom zgoraj omenjenega Jana Van der Heydena, francoskemu kralju Ludviku XIV. uspešno demonstriral nove gasilske črpalke in ga prepričal, da mu je podelil monopol za izdelavo in prodajo protipožarnih prenosnih črpalk po vsej Franciji. Du Mouriez du Périer je 12 gasilskih črpalk prodal tudi mestu Parizu, ki je leta 1716 ustanovilo prvo gasilsko brigado. V naslednjih letih so temu zgledu sledila tudi druga francoska mesta in ustanovila svoje gasilske enote. Leta 1733 se je francoska vlada odločila tudi, da bodo intervencije gasilcev brezplačne. Ljudje so, da bi se izognili plačilu pristojbine, namreč vedno čakali do zadnjega trenutka, namesto da bi poklicali gasilce, ki bi

473 Lofting, The new sucking worm fire engine.

474 The Colonial Williamsburg Foundation.

475 Hadley, Simpkin in Lott, *Grace's Guide to British Industrial History*.

pogasili požar. Leta 1750 so francoske gasilske enote prejele uniforme in postale paravojaške enote, sam kralj Ludvik XV. pa je gasilcem priporočil uporabo zaščitne čelade.⁴⁷⁶

Razvoj gasilske službe v Franciji je pomembno vplival na razvoj gasilstva v nemških deželah. Leta 1811 je francoska vlada v mestu Saarlouis v današnjem Posarju ustanovila gasilsko enoto, ki je po prihodu Prusov leta 1815 postala pruska oziroma nemška. Medtem ko je bila gasilska služba v Franciji del centraliziranega državnega aparata, so v nemških deželah gasilstvo začeli urejati na osnovi prostovoljstva. Prva PGD so bila ustanovljena ob mejah nemško govorečega prostora, na primer v mestu Meissen na južnem Saškem leta 1841 ali ob meji s Francijo. Začetki prostovoljnega gasilstva v nemških deželah so povezani tudi z vedno bolj popularnimi in patriotično usmerjenimi gimnastičnimi združenji (nemško *Turnverein*), v katerih so vadili tudi gasilci.⁴⁷⁷

V srednjeevropskih nacionalnih gibanjih 19. stoletja so PGD postajala vse bolj priljubljena oblika meščanskih društev. Približno 150 kilometrov jugovzhodno od saškega Meissna so nemško govoreči prebivalci v habsburškem mestu Reichstadt (Zákupy) leta 1850 ustanovili PGD. V naslednjih letih so se na Českem in Moravskem kot gobe po dežju začela ustanovljati nova PGD, včasih tudi po dve društvi, eno nemško in eno češko, v enem mestu.⁴⁷⁸ Medtem ko so v *Turnvereinu* vadili nemško govoreči gasilci, je češko telovadno društvo Sokol leta 1868 odobrilo gasilske vaje v okviru lastne dejavnosti pod geslom: »Kdor je gasilec, je tudi sokol« (češko *Kdo hasič, ten sokol*).⁴⁷⁹

Razvoj gasilske tehnike in ustanavljanje novih PGD sta šla z roko v roki. Leta 1842 je nemški podjetnik Carl Metz (1818–1877) v Heidelbergu ustanovil tovarno Maschinenfabrik Carl Metz za proizvodnjo gasilske in reševalne opreme. Tovarna je omogočila prodor novih metod gašenja požarov ter začela s serijsko proizvodnjo ročnih črpalk. Metz ni bil le podjetnik, temveč tudi svetovalec glede opreme in organizacije gasilske službe v gasilskih društvih in občinah. Leta 1846 je soustanovil PGD v mestu Karlsruhe (Durlach), opremljeno z odlično tehnično opremo in usposobljeno ekipo. Leta 1872 je sodeloval na slovesnosti ob ustanovitvi združenja gasilcev v Wiesbadnu, na kateri je bil prisoten tudi cesar Viljem I. Nemška gasilska društva so leta 1880 Metzu v Heidelbergu zgradila spomenik z napisom »Carl Metz, ustanovitelj prostovoljnih gasilskih društev«. ⁴⁸⁰

Do konca 19. stoletja so gasilska vozila temeljila na lesenih vozičkih z brizgalnami ali drsnimi lestvami, ki so jih vlekli konji ali posadka mož. V

476 History of the fire service.

477 Briese, *Freiwillige Feuerwehren im 19. Jahrhundert*; Schinnerl, *Feuerwehr- und Turnerbewegung*.

478 Gl. tudi King, *Budweisers into Czechs and Germans*.

479 Ruffini in Sivulka, *Die historische Entwicklung der Sokolbewegung*.

480 Carl Metz (1818–1877); Oswald in Gihl, *Kraftfahrzeuge der Feuerwehr*, 1992.

jugozahodnem delu Nemčije je leta 1902 podjetje iz Freiburga Grether & Cie. izdelalo prvo motorno gasilsko vozilo, dve leti kasneje pa je podjetje Magirus iz Ulma izdelalo prvo gasilsko lestev na motorni pogon in motorne črpalke. Omenimo še eno podjetje, firmo Zegler, katere gasilske cevi so bile leta 1894 nagrajene na svetovni razstavi v Antwerpnu, leta 1925 pa je podjetje izdelalo tudi prvi električni stroj za pranje gasilskih cevi.

PRVA GASILSKA DRUŠTVA IN PODJETJA ZA GASILSKO TEHNIKO V HABSBRŠKI MONARHIJI IN KRALJEVINI SHS / JUGOSLAVIJI

V habsburški monarhiji je k ustanavljanju novih PGD poleg napredujoče industrializacije in nacionalnih gibanj veliko pripomogla tudi nova zakonodaja na področju društvenega življenja in na področju lokalne samouprave. Po marčni revoluciji leta 1848 je Avstrija uvedla politične samoupravne občine. Leta 1849 je občinsko samoupravo najprej urejal začasni zakon o občinah, nato pa od leta 1862 še okvirni zakon o občinah, ki je veljal vse do razpada države leta 1918. Organi občine so bili voljeni v celoti, občinam pa so bili priznani posebni viri dohodkov.⁴⁸¹ Po letu 1848 je bil uveden tudi bolj sproščen zakon o društvih. Tako je bilo leta 1857 ustanovljeno PGD v Innsbrucku, 1861 v Bregenzu in Kremsu ob Donavi, 1862 v Dunajskem Novem mestu, 1864 v Celovcu, 1865 v Gradcu in Salzburgu. Po sprejetju zakona o združevanju leta 1867 so se gasilska društva ustanovljala v še večjem številu. Leta 1889 je bila ustanovljena Gasilska zveza (*Bundesfeuerwehrverband*) kot krovna organizacija, ki je združevala vse gasilske enote v državi. Leta 1897 je bilo v takratni Avstro-Ogrski že skoraj 11 200 PGD, 20 poklicnih gasilskih enot in okoli 6 600 obveznih gasilskih enot v Galiciji in na Madžarskem.⁴⁸²

V začetku 20. stoletja je Češka z več kot 130 PGD postala vodilna dežela po številu PGD (tudi v primerjavi z nemškim cesarstvom).⁴⁸³ Društva so ustanovljali tudi v drugih habsburških provincah, na primer na Koroškem, kjer je bilo prvo PGD ustanovljeno v Celovcu leta 1864, medtem ko je bila gasilska zveza za Koroško, ki je združevala 11 društev, ustanovljena štiri leta kasneje. Ustanovitev prvega PGD na južnoslovanskem področju je povezana z že omenjenim društvom v mestu Meissen. Nek meščan hrvaškega Varaždina se je na svojem popotovanju po Saškem navdušil nad gasilsko organizacijo v Meissnu in skupaj s somišljeniki leta 1864 v ustanovil prvo PGD Varaždinu.⁴⁸⁴

481 Šmidovnik, *Lokalna samouprava*, str. 149–150.

482 Speil in Bernaschek, ur., *Feuer steh still!*, str. 107.

483 Beuer, *Feuerwehr Ausrüstungs Geschäft*, str. 8.

484 Kraš, *Povijest DVD-ja*.

V štajerskem glavnem mestu je bilo leta 1865 ustanovljeno društvo Freiwillige Turnerfeuerwehr Graz. Med letoma 1869 in 1871 so prva PGD ustanovili tudi na južnem Štajerskem: na Ptujju, v Mariboru, Celju in Laškem. Kronika ptujskega PGD poroča, da sta se leta 1869 dva gasilska navdušenca udeležila vseavstrijskega gasilskega kongresa v Celovcu. Po vrnitvi na Ptuj sta ustanovila PGD, ki je imelo 75 aktivnih članov in 54 podpornikov.⁴⁸⁵ Ustanovitev novih PGD so navadno pozdravili župani mest, ki so mnogokrat prevzeli častne vloge v društvih. V ptujskem je leta 1889 mesto komandirja prevzel Johann Steudte, ki je kmalu postal podžupan mesta, medtem ko je župan Ptujja, Josef Ornig, postal častni član prostovoljnih gasilcev.⁴⁸⁶

V kranjski prestolnici je na pobudo mestne uprave gasilsko službo izvajalo slovensko telovadno društvo Južni Sokol, potem ko je nemški Turnverein ponudbo zavrnil. Na pobudo ljubljanskega župana dr. Josipa Suppana se je leta 1870 imenoval pripravljalni odbor za ustanovitev samostojnega gasilskega društva, v katerega naj bi se pritegnilo čimveč meščanov.⁴⁸⁷

PGD so se na Slovenskem hitro širila. Do leta 1881 jih je (brez avstrijske Koroške) delovalo 42, do leta 1914 že 378, do začetka druge svetovne vojne (brez Primorske) pa je njihovo število naraslo na 930. Društva je financirala mestna uprava, sredstva pa so zbirali tudi člani sami s prostovoljnimi prispevki, raznimi dobrodelnimi akcijami in s pomočjo donatorjev. V Celju, na primer, so že leta 1868 predlagali ustanovitev gasilskega društva, vendar je do uresničitve prišlo šele tri leta kasneje, ker občina ni imela dovolj denarja za nakup brizgalne in drugega orodja.⁴⁸⁸ Ljubljanskemu društvu je župan zagotovil najnujnejše prostore na dvorišču magistrata, zanj so kupili posebne uniforme, od opreme pa je društvo v začetku premoglo dve snemalni in eno malo brizgalno, premično lestev, nekaj voz za prevoz vode, natikalne lestve, golide in nekaj cevi.⁴⁸⁹

PGD v Mariboru je po ustanovitvi skušalo urediti svoj odnos z mestno občino, ki je ob nakupu tretje brizgalne želela, da bi postala vsa oprema društva njena last. Društvo je tedaj plačalo brizgalno, se rešilo občinskega pritiska in z občino sklenilo poseben sporazum, da ji bo pomagalo pri požarih, mestna občina pa naj bi v zameno vsako leto dajala društvu petsto goldinarjev za nabavo, vzdrževanje in prevoz opreme.⁴⁹⁰ Kot primer naj omenim še Gasilsko društvo v Trziču, ki je ob ustanovitvi leta 1883 od občine med drugim prevzelo nekaj krampov, lopat, petrolejk, lestev, plaščev, platnenih veder in dvokolno ročno brizgalno. Da bi

485 Čanačič, *Prostovoljno gasilsko društvo Ptuj*.

486 Kladnik, *A smouldering fire*, str. 35.

487 Sever, Škrabec, Tomše in Trajbič, ur., *Ljubljanski gasilci skozi čas*, str. 32.

488 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*, str. 7.

489 Sever, Škrabec, Tomše in Trajbič, ur., *Ljubljanski gasilci skozi čas*, str. 33, 34.

490 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*, str. 10.

prišli do denarja za izgradnjo gasilskega doma in do boljše opreme, so gasilci organizirali tombole in plesne valčke ter zbirali prispevke.⁴⁹¹

Končno lahko omenimo še Vipavo, kjer je leta 1877 pobudo za ustanovitev gasilskega društva dal grof Karl Lanthieri, ki je tudi sam plačal za nakup opreme, ročne brizgalne in uniform za gasilce. Društvu je za shranjevanje orodja in opreme odstopil tudi prostor v svojem gradu.⁴⁹² Med dobrotniki novih gasilskih društev pa so bile tudi ženske. Prostovoljenmu gasilskemu društvu v Krškem, ki je bilo ustanovljeno leta 1871 na pobudo deželnega in državnega poslanca Viljema Pfeiferja, je leta 1898 vdova bogatega podjetnika Martina Hočevarja, Josipina Hočevar, podarila novo ročno brizgalno in poseben stolp za sušenje cevi.⁴⁹³ V Vojniku je grofica Irma Fanajhaus tamkajšnjemu društvu leta 1906 kupila novo ročno brizgalno na štirikolesnem vozu, medtem ko jim je Ana Henn, nekdanja lastnica Slatine Radenci, ki je imela v Vojniku hišo, darovala paradne uniforme in zimske plašče.⁴⁹⁴

Ko so v prvih desetletjih 20. stoletja ročne brizgalne počasi zamenjevale motorne, je nova pridobitev pomenila velik dogodek tako za društvo kot tudi za kraj. Dogodek so pospremili z blagoslovom, ob novi brizgalni so se fotografirali člani društva, mestni veljaki in botri ali botre, oblečeni v narodne noše. Biti boter ali botra gasilske brizgalne, kasneje pa gasilskega vozila, je bila sploh velika čast. Ves ceremonial je namreč navzven reprezentiral njegov ali njen ugled in družbeni pomen.

Društva na Slovenskem so opremo preko zastopnikov kupovala pri českih trgovcih in proizvajalcih, kot sta bila Josef Beuer iz Liberca (Reichenberga) ali podjetje Smekal, ki je bilo prvo podjetje z gasilsko opremo v avstrijskem delu habsburške monarhije. Ustanovljeno je bilo leta 1820. Sprva je imelo sedež nedaleč od Olomouca, kasneje pa v Pragi v Smichovu.⁴⁹⁵ Tako je leta 1906 PGD Tržič kot prvo društvo na Kranjskem s popustom kupilo 15 metrov dolg in 68 kilogramov težak drsalni prt za reševanje ogroženih v požaru pri trgovcu Beuerju. Nakup naj bi društvo priporočilo še drugim.⁴⁹⁶ Leta 1907 je PGD Vič-Glince podpisalo pogodbo z zastopniki družbe Smekal za nakup 14 metrov dolge lestve, kakršne, po besedah zastopnika, nima še nobeno društvo na Kranjskem.⁴⁹⁷

Na Slovenskem je bila popularna tudi gasilska oprema zgornjeavstrijskega podjetja Rosenbauer. Poleg cevi iz konoplje je leto prodajalo tudi ročne brizgalne različnih proizvajalcev, čelade in drugo opremo. Leta 1908 je začelo s proizvodnjo črpalk na bencinski motor, deset let kasneje pa je bilo v podjetju narejeno prvo

491 Prav tam, str. 12.

492 Prav tam, str. 10.

493 Prav tam, str. 14.

494 Prav tam, str. 11.

495 Z historie továrny.

496 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*, str. 15.

497 Prav tam.

gasilsko vozilo. V kroniki PGD Šmihel pri Žužemberku lahko beremo, da so si leta 1929 tamkajšnji gasilci na ljubljanskem velesejmu ogledovali motorno brizgalno Rosenbauer, ki so jo kasneje tudi kupili. Ob tej priložnosti je društvo priredilo veliko slovesnost, tamkajšnji župnik pa je novo motorno brizgalno blagoslovil. Zbralo se je veliko domačinov in tudi gasilcev iz okoliških društev, ki so se kasneje zabavali na prvi društveni veselici.⁴⁹⁸ Sprva so brizgalno hranili v župnišču, nato pa so vaščani uredili shrambo za gasilsko orodje. Septembra 1931, ko so brizgalno preselili iz župnišča v novo stavbo, so se člani prvič fotografirali. Ko je bil v sosednji vasi požar, so šmihelski gasilci s konjsko vprego in motorno brizgalno pohiteli proti njemu. Skupaj z gasilci iz Ambrusa, Korinja in Zagradca so požar uspešno pogasili. Ko so ostala društva videla šmihelsko motorno brizgalno, so sklenila, da bodo svoje ročne tudi sami brizgalke zamenjali za motorne.⁴⁹⁹

Veterani Prostovoljnega gasilskega društva Gornji Grad so zelo ponosni na staro ročno brizgalno iz leta 1886. Tudi letos so se udeležili tradicionalnega, že 36. tekmovanja, ki ga je ob svoji 140-letnici priredilo Prostovoljno gasilsko društvo Šoštanj.

(Foto: Andrej Studen, 17. 8. 2019)

⁴⁹⁸ Skozi čas, *PGD Šmihel pri Žužemberku*.

⁴⁹⁹ Prav tam.

Med domačimi proizvajalci gasilske opreme so se gasilska društva lahko odločila za nakup brizgaln in drugih predmetov tudi pri podjetniku Albertu Samassi iz Ljubljane. Samassa je poleg brizgaln izdeloval tudi sesalne in vodovodne naprave za pivovarne, papirnice in drugo.⁵⁰⁰ Blejsko PGD na primer je leta 1885 od Samasse kupilo prvo ročno brizgalno in gasilske cevi.⁵⁰¹

Proizvajalci oziroma prodajalci gasilske opreme so svoje izdelke oglaševali v gasilskem časopisu *Gasilec*, ki je med letoma 1897 in 1941 izhajal sprva kot strokovno glasilo slovenskih gasilcev, nato pa kot službeno glasilo Gasilske zajednice Dravske banovine. *Gasilec* ni bil popularen le na Slovenskem, temveč tudi v drugih delih kraljevine Jugoslavije. Poleg tovarne Smekal in njene podružnice v Mariboru ter zastopnika Hermana Zupana iz Ljubljane so v njem v dvajsetih in začetku 30-tih let 20. stoletja od domačih proizvajalcev gasilske brizgalne, tako ročne kot motorne, oglaševali še: Strojne tovarne in livarne d.d. Ljubljana, Milinković & Co. iz Ljubljane, R. Dežina in drug iz Zagreba, dobavitelja Rosenbauerjeve opreme Fran Samsa in Stjepan Javor iz Zagreba ter Fran Košir iz Celja, Viktor Bohinc iz Ljubljane, dobavitelj za tovarno Continental Alfred Hübscher iz Zagreba in zastopnik za tovarno Magirus iz Ulma. Firma Hanuš Flader s Češke pa je preko *Gasilca* iskala zastopnike za Slovenijo, Hrvaško in Slavonijo, Srbijo ter Bosno in Hercegovino. Ford je reklamiral avtomobile za prevoz brizgaln, dobavitelja motornih brizgaln vseh vrst sta bila tudi Andrej in Matias Supan iz Ljubljane, Kr. Jakovlić iz Zagreba pa se je oglaševal kot dobavitelj motorne brizgalnice podjetja Hrček & Neugebauer iz Brna.⁵⁰² Gasilska oprema je bila na ogled tudi na različnih razstavah in sejnih doma in v tujini, kamor so se člani društev radi odpravljali. PGD Gradac, denimo, je leta 1928 kupilo novo motorno brizgalno Renault. Pri nakupu sta posredovala tamkajšnja zastopnika tovarne. Enake brizgalne so nato kupila tudi društva v Metliki, Veliki Loki in Novem mestu.⁵⁰³

Poleg vseavstrijske gasilske zveze ter gasilskih zvez v posameznih deželah monarhije je bilo leta 1908 ustanovljeno Slovensko gasilsko društvo, ki je vključevalo PGD na Kranjskem, južnem Štajerskem in v Primorju. Leta 1919 se je preimenovalo v Jugoslovansko gasilsko zvezo Ljubljana in predstavljalo edino aktivno regionalno gasilsko zvezo v Kraljevini SHS. Cilj Slovenskega gasilskega društva oziroma Jugoslovanske gasilske zveze Ljubljana je bil poenotiti PGD v slovensko govorečem delu (nove) države in uvesti slovenščino kot jezik poveljevanja. Kraljevina SHS od svoje ustanovitve ni urejala gasilstva kot javne službe, zato so tako PGD kot tudi Jugoslovanska gasilska zveza Ljubljana nadaljevali z delom v skladu s svojimi tradicijami in predpisi. Šele leta 1933 je kralj izdal protipožarni zakon, ki je združil

500 Kranjec, Samassa: *Slovenska biografija*.

501 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*, str. 13.

502 *Gasilec*, XXV – XXXVIII.

503 *Zgodovina, Spletna stran Gasilskega društva Gradac*.

Prostovoljno gasilsko društvo Letuš pripravlja brizgalno iz leta 1907 za pregled strokovne komisije, ki je na tekmovanju ocenjevala starost in avtentičnost brizgaln, originalnost tekmovalnega orodja, starost in izvirnost osebne opreme tekmovalcev ter hitrost zbijanja tarče.

(Foto: Andrej Studen, 17. 8. 2019)

vsa PGD v državi v skupno Gasilsko zvezo Kraljevine Jugoslavije, odgovorno beograjskemu Ministrstvu za telesno vzgojo.⁵⁰⁴

Nakup opreme lokalnih PGD je bil odvisen od naklonjenosti župana, finančne sposobnosti občine, milosti darovalcev ter iznajdljivosti prostovoljnih gasilcev. Razpad Avstro-Ogrske in nastanek nove države južnih Slovanov nista pomenila posebnega mejnika v razvoju in delovanju lokalne samouprave v Sloveniji. Vse od leta 1849 do leta 1945 lahko govorimo o kontinuiranem razvoju.⁵⁰⁵ Kaj se je spremenilo po drugi svetovni vojni, kako se je v novih političnih in ekonomskih razmerah razvijala gasilska služba in kako je bilo poskrbljeno za gasilsko opremo? Temu se bomo posvetili v nadaljevanju.

⁵⁰⁴ Kladnik, A smouldering fire, str. 28.

⁵⁰⁵ Šmidovnik, *Lokalna samouprava*, str. 151, 152.

Ročna brizgalna Prostovoljnega gasilskega društva
Pijava Gorica iz leta 1906.

(Foto: Andrej Studen, 17. 8. 2019)

SOCIALISTIČNA LOKALNA SAMOUPRAVA IN OPREMLJANJE PGD

Pred začetkom druge svetovne vojne je bilo v Jugoslaviji 2 420 gasilskih enot s skoraj 150 000 člani. V povprečju je bil en gasilec na 176 prebivalcev. Dravska banovina je imela največje število gasilskih enot, 929, s skoraj 47 000 člani.⁵⁰⁶ V socialistični Jugoslaviji je gasilska organizacija nadaljevala z rastjo. Do konca leta 1954 je imela država skupaj 5 720 gasilskih enot s skoraj 342 000 člani in povprečno enim gasilcem na 93 prebivalcev. Hrvaška je imela največje število gasilskih enot, 2 000, z več kot 132 000 člani, medtem ko je bilo v Sloveniji leta 1954 1 266 PGD s skupno skoraj 64 500 člani oziroma in enim gasilcem na 31 prebivalcev (na Hrvaškem en gasilec na 59 prebivalcev).⁵⁰⁷ Med razlogi za hitro

⁵⁰⁶ Grozdanić, *Devedeset godina vatrogasne organizacije*, str. 29.

⁵⁰⁷ Prav tam, str. 28.

rast PGD v socialistični Jugoslaviji je treba omeniti ustanavljanje tako imenovanih prostovoljnih industrijskih gasilskih društev. Prva so bila ustanovljena že v obdobju med obema vojnama, v povojni Jugoslaviji pa se je njihovo število, skupaj z industrializacijo države, odpiranjem novih tovarn in povečanjem števila delavcev, še povečalo. Do leta 1940 je bilo v Dravski banovini sedem prostovoljnih industrijskih gasilskih društev, do leta 1949 pa se je njihovo število povečalo na 382.⁵⁰⁸ Njihov glavni namen je bilo zagotoviti požarno varnost v podjetjih. Njihov razvoj je potekal skladno z uspešnostjo podjetij, v katerih so delovala. Če je bilo poslovanje podjetja uspešno, so društva brez težav pridobivala nova vozila in opremo.⁵⁰⁹

Drugi element, ki je okrepil delovanje PGD v socialistični Jugoslaviji, je bil status krajevnih skupnosti v sistemu samoupravnega socializma. Jugoslavija, ki je sprva prevzela sovjetski model oblasti, se je po letu 1950 od tega vzorca poskušala distancirati. Namesto državnega planskega sistema, ki je ustrezal centralistični partijski državi, je razvila idejo samoupravljanja tako v podjetjih kot tudi v teritorialnih enotah države s ciljem sodelovanja državljanov pri sprejemanju odločitev na lokalni ravni. Samoupravljanje je do sredine sedemdesetih let prodrlo v vse sfere družbe kot družbeno samoupravljanje (ustava iz leta 1963) in potem kot socialistično samoupravljanje (ustava iz leta 1974). Občina je bila razglašena za komuno, ki se je, tako Janez Šmidovnik, sprevrгла v prvostopni državni organ, zaradi česar se je morala teritorialno povečati. Na območju Slovenije je bilo 62 občin – komun, povprečna slovenska občina je štela 32 250 prebivalcev.⁵¹⁰ Lokalne naloge, ki so pomenile zadovoljevanje skupnih potreb prebivalcev v naseljih, je morala občina oziroma komuna preložiti na krajevne skupnosti. Teh je bilo na območju Slovenije nekaj čez 1 200.⁵¹¹

Ni naključje, da se je število krajevnih skupnosti v Sloveniji približno ujemalo s številom PGD v republiki. Komunalni sistem je pripeljal do velikih občin in predvideval, da lokalna uprava in podjetja v občini tvorijo samostojno enoto. V zvezi s protipožarnimi ukrepi je to načelo predvidelo, da ima vsako podjetje in vsaka lokalna skupnost v občini poklicno ali prostovoljno gasilsko enoto. PGD v posameznih krajevnih skupnostih so za svoje delovanje prejela del sredstev iz proračuna občine. Poleg tega je sprejetje jugoslovanske ustave leta 1974 na področju javne uprave pripeljalo do uvedbe tako imenovanih samoupravnih interesnih skupnosti (SIS). Ena od njih je bila tudi SIS za varstvo pred požari, ki je bila odgovorna za delovanje požarnih enot v občini. Občinska podjetja oziroma delovni občani so samoupravnim skupnostim (poleg skupnosti za varstvo pred

508 I., II. in III. kongres Gasilske zveze Slovenije, str. 40.

509 Videc, Industrijska gasilska društva na območju Celja.

510 Šmidovnik, *Lokalna samouprava*, str. 153.

511 Prav tam, str. 153–154.

požari so bile ustanovljene tudi take za druge družbene dejavnosti) nakazali denar, ki so ga odtrgali od delavskih plač. To so bili stalni pritoki sredstev in samoupravna skupnost za varstvo pred požari je na tak način uspela vsako leto kupiti vozilo za eno od PGD v krajevni skupnosti svoje občine. Pred uvedbo samoupravnih interesnih skupnosti so morali prostovoljni gasilci za svoje delovanje zbrati skoraj 75 odstotkov lastnih sredstev, v osemdesetih letih pa je bil ta odstotek okoli 50 odstotkov.⁵¹²

Veteran Požarne brambe Vransko ob brizgalni, ki jo je leta 1886 izdelala ljubljanska livarna Albert Samassa.

(Foto: Andrej Studen, 17. 8. 2019)

512 Kladnik in Lindenberger, Traditionen der Freiwilligkeit im Transformationsregime, str. 249–274.

Logotip livarne Albert Samassa na brizgalni Požarne brambe
Vransko iz 1886

(Foto: Andrej Studen, 17. 8. 2019)

Brizgalne tujih znamk, na primer Rosenbauer ali Magirus, so bile še vedno zelo zaželjene. Od šestdesetih let naprej pa so tako v Sloveniji kot tudi v ostalih delih Jugoslavije postali zelo popularni gasilski avtomobili in brizgalne Tovarne avtomobilov Maribor (TAM).⁵¹³ Tovarna, ki so jo med drugo svetovno vojno ustanovili za potrebe nemške vojne industrije, se je v povojnem obdobju preusmerila v proizvodnjo tovornih vozil, avtobusov in specialnih vozil, med drugim tudi gasilskih.⁵¹⁴ Eno prvih Tamovih gasilskih vozil serije Pionir (po

⁵¹³ Tovšak, ur., *Tovarna avtomobilov Maribor*, 2007.

⁵¹⁴ Brovinsky, Tam v Mariboru, kjer delajo tovarnjake, str. 397–400.

domače Praga) je bilo na primer za PGD Nova Gorica izdelano v podjetju Avtoobnova v Šempetru pri Gorici leta 1957.⁵¹⁵ Sredi petdesetih let so ustanovili še dve podjetji, ki sta proizvajali gasilska vozila in gasilsko opremo – Creino v Kranju, ki je proizvajala predvsem kmetijsko mehanizacijo, pa tudi gasilske cisterne, in Industrijo motornih vozil (IMV) v Novem mestu.

V prvih povojnih letih so se mnoga društva pri nabavi opreme morala znajti sama. Tudi za nabavo nove brizgalne se bili še vedno zelo pomembni donatorji. V PGD Šmihel so leta 1959 novo motorno brizgalno kupili s pomočjo krajevne skupnosti Žužemberk, rojakov v Ameriki in gospoda Globokarja (ustanovnega člana društva).⁵¹⁶ Kot drugi primer naj navedem PGD Račeva, ki je bilo ustanovljeno leta 1958. V letih od 1960 do 1964 je zgradilo prvi gasilski dom, v katerem sta bili sejna soba ter skromna orodjarna z nekaj gasilske opreme in motorno črpalko Savica. V svoji kroniki so zapisali:

»Kmalu se kupi prvo rabljeno gasilsko vozilo, takrat legendarni IMV 1600. Leta 1976 se kupi nova motorna črpalka Rosenbauer, po katero so naši člani odšli z IMV kombijem v Beograd. V letih 1985 in 1986 je bil zgrajen nov in večji gasilski dom. To je dalo nov zagon članstvu in tako se je kmalu kupila traktorska cisterna Creina, kapacitete 3000 L, leta 1990 pa novo orodno vozilo TAM 80T35, stari IMV pa se odproda.«⁵¹⁷

Kljub temu da so občinske samoupravne interesne skupnosti za varstvo pred požari prevzele financiranje gasilske opreme in vozil, so morale krajevne skupnosti in PGD v veliki meri financirati dodatno opremo, domove, velikokrat pa tudi vozila s samoprисpevki krajanov, ki so bili izglasovani na referendumih.⁵¹⁸ Poleg tega so gasilci pridobivali dodatna sredstva s pomočjo lastnih dejavnosti, z organizacijo dogodkov in javnim zbiranjem sredstev. Tako so se prostovoljni gasilci v eni od krajevnih skupnosti v občini Velenje leta 1979 odločili, da bodo svoj nov in večji gasilski dom zgradili z lastnimi donacijami in neplačanim delom.⁵¹⁹

PGD Gradac je leta 1971 kupilo novo motorno brizgalno znamke Rosenbauer. Zanja so več kot četrtnino prispevali vaščani, ostalo pa podjetja in ustanove. Nekaj sta primaknili tudi krajevna skupnost in gasilska zveza, ostanek pa je iz svoje blagajne poravnalo društvo z izkupičkom dveh veselic, ki so ju priredili. Na slavnostnem prevzemu je bil kum Anton Stipanič (1928–2018),⁵²⁰ domačin, sicer namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve in kasneje generalni

515 Veteran Tam Pionir.

516 Zgodovina društva, *Gasilsko društvo Rače*.

517 Prav tam.

518 Kladnik, Local Governance, v pripravi za tisk.

519 *Naš čas*, 22. 6. 1979, str. 6, Obisk v KS Bevče.

520 Zgodovina, *Spletna stran Gasilskega društva Gradac*.

direktor Iskre. Gradaški gasilci so zaradi velikega uspeha začeli razmišljati tudi o nakupu novega kombija. Predsednik društva je uspeh namreč komentiral takole: »Kaj nam pomeni moderna brizgalna, če ne pridemo dovolj hitro do požarišča.«⁵²¹

Gasilske veselice niso bile le pomemben vir dohodka za PGD, temveč so predstavljale tudi družabni dogodek za lokalno skupnost. To so opazili tudi nekateri znani slovenski filmski ustvarjalci in antropologi. Med režiserji omenimo Boža Šprajca in njegov film *Koštrun* iz leta 1980,⁵²² ki prikazuje priprave na gasilsko veselico in zabavo do jutranjih ur. Na film lahko gledamo kot na optimistično kratko verzijo mojstrovine *Gori, gospodična* režiserja Miloša Formana iz leta 1967. V zgodnjih osemdesetih letih pa sta dva mlada antropologa, Marko Meglič in Ivan Šprajc, raziskovala kulturo veselic v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Med drugim sta obiskala tudi deset veselic, kjer sta povprašala obiskovalce, kaj si predstavljajo kot pravo veselico. Rezultat je bil jasen: »gasilska veselica« je bila sinonim za najboljšo veselico.⁵²³

O izjemnem pomenu gasilskih veselic za samopodobo PGD lahko beremo tudi v knjižicah, izdanih ob društvenih jubilejih. Ob petindevetdesetletnici PGD Vižmarje-Brod je na primer urednik knjižice, dolgoletni član in predsednik društva, navedel vse vrtno veselice, tombole, pustne prireditve, krajevne praznike in silvestrovanja gasilskega društva od njegove ustanovitve leta 1904 do leta 1999. Ob tem je poleg datuma in kraja prireditve navedel tudi predsednika in blagajnika prireditvenega odbora, znesek čistega dohodka ter nastopajoče. Iz seznama je razvidno, da je PGD beležilo največ prihodka, kadar so na veselici nastopali znani narodno-zabavni ansambli (na primer ansambel Lojzeta Slaka, ansambel Nika Zajca, ansambel Slovenija, Slovenski kvintet, ansambel Mi trije pa še en).⁵²⁴ Moj sogovornik, nekdanji predsednik PGD iz Bele krajine pa se spominja, da je njegovo društvo med letoma 1980 in 1985 organiziralo tri do štiri gasilske veselice s tombolo na leto. Dobiček od teh prireditev je društvu omogočil, da je lahko nabavilo dve novi gasilski vozili.⁵²⁵

OD SAMOUPRAVLJANJA DO OSAMOSVOJITVE

Že leta 1988 so udeleženci kongresa Gasilske zveze Slovenije dvomili v sistem samoupravnih skupnosti in razpravljali o njegovi morebitni reorganizaciji. Interesne skupnosti so obstajale do leta 1991, ko je njihove pristojnosti spet

521 Prav tam.

522 SI AS 1086/1210, Šprajc (režija), *Koštrun*, 1980. Povzetek filma v Nemanič, *Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva*, str. 165–166.

523 Meglič in Šprajc, *Vrtno veselice v Ljubljani in okolici*, str. 8–47.

524 Škrbinc, *95 let PGD Vižmarje-Brod*, str. 38–42.

525 Kladnik, Intervju z Antonom Planincem, 19. 6. 2018.

prevzela državna uprava. Po odpravi samoupravnih interesnih skupnosti so se sredstva, ki so bila na voljo za PGD, zmanjšala. Delež financiranja PGD iz lastnih dejavnosti se je v letih 1992 in 1993 dvignil na 70 odstotkov. Tako ne preseneča geslo kongresa Gasilske zveze Slovenije leta 1993, ki se je glasilo: »Če drugi dajo premalo, pomagamo sami sebi.«

Leta 1990 je Slovenija začela reformirati finančni sistem. Glavni cilj reform je bil ustanovitev enotne finančne uprave, ki naj bi omogočila učinkovito in celovito pobiranje davkov. V naslednjih letih so začeli veljati zakoni o prometnem davku in davku od dobička. Za PGD je to prineslo zelo problematično inovacijo, saj naj bi po novem zakonu začela plačevati davek od dobička.⁵²⁶ To je v gasilskih vrstah privedlo do neodobravanja. Do uvedbe zakona so bili namreč prihodki, ki so jih ob različnih dogodkih ustvarili prostovoljni gasilci, oproščeni davkov. Po novem zakonu pa naj bi bila davka oproščena samo ena gasilska veselica letno, za vse dodatne prireditve pa bi društva morala plačati davek.⁵²⁷

Leta 1993 je nov zakon o varstvu pred požarom⁵²⁸ opredelil gasilstvo kot obvezno javno službo na lokalni ravni, za katero nemoteno delovanje sta bili odgovorni država in občina. Država je določila kriterije (med drugim velikost občine, število prebivalcev, požarno ogroženost, število PGD in poklicnih enot) za določitev višine sredstev, potrebnih za učinkovito požarno varnost v občini. V skladu s temi smernicami je bil dejanski znesek sredstev, namenjen PGD, izračunan na podlagi proračuna vsake občine.⁵²⁹ Na financiranje PGD je vplival tudi novi zakon o občinski samoupravi, sprejet leta 1993. V naslednjih letih se je število občin precej povečalo: iz 62 občin jih je sprva nastalo 147, leta 1998 pa 193. Nova razmejitev nalog in odgovornosti med državo in številnimi novimi občinami je prinesla nove zaplete in odprla številna vprašanja. Mnoge manjše novoustanovljene občine so bile ekonomsko zelo šibke, zato so sredstva za požarno varnost v njih ostala pod zakonskimi predpisi.⁵³⁰ Financiranje PGD v okviru socialističnega samoupravljanja je bilo sicer pogosto kritizirano, vendar je omogočalo sodelovanje pri sprejemanju odločitev na lokalni ravni. Po spremembi političnega sistema in uvedbi nove državne davčne ureditve v devetdesetih letih ter s tem povezanimi spremembami v financiranju PGD pa odločitve niso bile dogovorjene na lokalni ravni, temveč so bile diktirane od zgoraj, čeprav so bile legitimirane skozi demokratično izvoljeni parlament.⁵³¹

V času gospodarske krize v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, ko so podjetja pestile velike finančne težave, je industrijsko gasilstvo pričelo zamirati.

526 Praprotnik, *Posebnosti obračunavanja davka*, 2005.

527 XII. kongres Gasilske zveze Slovenije, str. 140.

528 Uradni list RS, 71/93, Zakon o varstvu pred požarom.

529 XII. kongres Gasilske zveze Slovenije, str. 138.

530 Prav tam.

531 Kladnik in Lindenberger, *Traditionen der Freiwilligkeit im Transformationsregime*, str. 249–276.

Podjetja so začela ukinjati prostovoljne gasilske enote in društva, opremo pa so bodisi prodala ali predala PGD, ki so delovala na območju podjetij.⁵³² V devetdesetih letih je šel v stečaj mariborski industrijski gigant TAM, ki je bil dotlej najpopularnejši proizvajalec gasilskih vozil ne le v Sloveniji, temveč tudi širom Jugoslavije.

Financiranje PGD se je ob prelomu tisočletja stabiliziralo. Zakonska merila financiranja so bila odpravljena. Namesto tega je državni Urad za zaščito in reševanje pri Ministrstvu za obrambo izdal odredbo, da naj občine porabijo tri odstotke svojega proračuna za protipožarno zaščito. Prostovoljni gasilec in gasilski funkcionar v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih je o tem menil: »Sistem interesnih skupnosti je bil dober, vendar ta nov sistem tudi ni tako slab.«⁵³³ PGD se od takrat financirajo s prispevki občin in države, z zavarovanji, donacijami in lastnimi sredstvi.⁵³⁴

Pomoč lokalne skupnosti še vedno ostaja ključna za nabavo nove gasilske opreme. Tako so za PGD Račeva v občini Žiri za nakup novega vozila dobro polovico sredstev

»večinoma prispevali krajanji Račeve in Žirovskega Vrha, na pomoč pa so jim priskočili tudi krajanji Žirov ter Vrha Svetih Treh Kraljev. Drugo polovico sredstev je zagotovila Občina Žiri. Takrat so tudi odprodali staro vozilo TAM in visokotlačno črpalko KOTORNA, stara dobra ‚Rosenbauerca‘ iz leta 1976 pa še vedno služi svojemu namenu.«⁵³⁵

GASILCI – VARUHI DEDIŠČINE

Med letoma 1979 in 1989 je bil predsednik Gasilske zveze Slovenije Branko Božič (1927–2001), sicer profesor zgodovine in nekaj let dekan Pedagoške akademije v Ljubljani. Božič, ki se je ukvarjal s socialno zgodovino (z Jankom Pleterskim je leta 1975 izdal politično in socialno zgodovino Jugoslavije), je eden redkih profesionalnih zgodovinarjev, ki je proučeval zgodovino gasilstva.⁵³⁶ Med drugim je leta 1968 pri Gasilski zvezi izdal knjigo o razvoju gasilstva na Slovenskem, ki je postala osnova za pisanje krajevnih kronik, leta 1991 pa knjigo *Ženske v gasilstvu*, zato ga lahko imamo za enega od pionirjev zgodovine žensk

532 Za celjsko področje gl. Videc, Industrijska gasilska društva.

533 Kladnik, Intervju z Vilijem Tomatom, 18. 6. 2018.

534 XV. kongres Gasilske zveze Slovenije, 2008.

Po Zakonu o dohodnini lahko davčni zavezanci do 0,5 % dohodnine namenijo dobrodelnim organizacijam, med njimi tudi PGD.

535 Zgodovina društva. *Gasilsko društvo Rače*.

536 Leta 1989 je na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete doktoriral s temo: *Razvoj gasilskih organizacij in njihovo delovanje na Slovenskem v obdobju 1918 do 1941*. – Balkovec Debevec, Božič, Branko (1927–2001).

na Slovenskem.⁵³⁷ Ob stoletnici ustanovitve prvega PGD v Metliki je bil leta 1969 tam odprt Slovenski gasilski muzej. Razstavljeni so bili predvsem gasilski predmeti iz obdobja pred prvo svetovno vojno in časa med obema vojnoma, med drugim tudi stare brizgalne. Najstarejša med njimi nosi letnico 1836.⁵³⁸ Gasilski muzej v Metliki se od leta 2003 imenuje po Branku Božiču. Med letoma 1969 in 1971 je muzej obiskalo okrog 12 000 ljudi, samo leta 1979 je bilo obiskovalcev že več kot 6 000, leta 1989 že skoraj 10 000 in leta 1998 skoraj 16 000.⁵³⁹ Del stroškov za vzdrževanje in širitev muzeja so krili z izdajanjem stenskih koledarjev, ki so jih gasilci prodajali po Sloveniji.⁵⁴⁰

Božič si je prizadeval, da bi zgodovina gasilstva postala del slovenske nacionalne zgodovine. S svojimi študenti s Pedagoške akademije je leta 1976 v Novi Gorici pripravil razstavo *30 let povojnega gasilstva v Sloveniji*, ki je bila nato prepeljana v Metliko in vključena v stalno zbirko gasilskega muzeja. Stališče, da je zgodovina gasilstva del nacionalne zgodovine, je bilo sprejeto tudi na kongresu Gasilske zveze Slovenije leta 1993. V tej smeri se je angažiral tudi mladinski svet zveze in izdal priročnik za delo z mladino *Mladinske muzejske poti po zbirkah in muzejih v Sloveniji*, kjer je bil objavljen tudi pravilnik o pridobivanju gasilske Muzejske značke. Ta med drugim vsebuje tudi zahteve, povezane z gasilsko zgodovino. Predpogoj, da so mladi gasilci prejeli Muzejsko značko, je bil, da so – podobno kot planinci, torej po zgledu priljubljenih planinskih poti in planinskih značk – obiskali v knjižici navedene gasilske zbirke in muzeje. Glede na poročilo PGD Šmartno, če ga izberemo kot novejši primer iz leta 2007,⁵⁴¹ si je mladi gasilec ali gasilka za obisk osmih zbirk in muzejev prisluzil/a bronasto, za obisk desetih srebrno in za obisk dvanajstih zlato Muzejsko značko.⁵⁴²

Danes je osrednji varuh materialne gasilske dediščine seveda Slovenski gasilski muzej v Metliki, pridružujejo pa se mu tudi lokalni gasilski muzeji in zbirke (na primer v Vranskem, Žalcu, Velenju, Slovenskih Konjicah, Škofji Loki, Tržiču, Železnikih, Murski Soboti). Mladi gasilci lahko občudujejo tudi zasebno zbirko stare gasilske opreme s poudarkom na ročnih brizgalnah na konjsko vprego ter na starejših modelih motornih brizgaln Mihe Valencija iz Velenja, ki jo je leta 2015 za tamkajšnji gasilski muzej končno odkupila občina Vranksko. Gasilski entuziast Valenci je vse gasilske brizgalne, ki jih pred svojo smrtjo leta 2007 hranil v svojem zasebnem muzeju, popravil in so še danes uporabne.⁵⁴³ Za ohranjanje gasilske

537 Božič, *Razvoj gasilstva na Slovenskem*, 1968; Božič, *Ženske v gasilstvu*, 1991. Izdal je tudi: Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*.

538 Šubic Prislan in Petruša Štrukelj, ur., *Vodnik po slovenskih muzejih in galerijah*, str. 177.

539 Božič, *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem*, str. 170.

540 Prav tam.

541 Muzejska značka.

542 *Mladinske muzejske poti po zbirkah in muzejih v Sloveniji*, 1997.

543 Areh, *Mihove aktivnosti v gasilstvu*, str. 384.

dediščine so zelo pomembne tudi zbirke posameznih PGD. Kot primer naj omenim PGD Nova Gorica, ki je avgusta 2010 ponovno postalo lastnik gasilskega vozila TAM Pionir, po domače Praga. Zapis na medmrežju med drugim izpostavlja:

»Vozilo je bilo izdelano v podjetju Avtoobnova v Šempetru pri Gorici leta 1957. Do leta 1988 v operativni uporabi Gasilskega društva Nova Gorica. Leta 1989 pa smo vozilo obnovili ter ga predali v podjetje TAM Maribor, kjer naj bi bilo razstavljeno kot muzejski eksponat. Po stečaju podjetja TAM smo vložili veliko truda, da se je vozilo vrnilo zopet v domači kraj oziroma k matičnemu društvu. Da mu povrnemo njegov nekdanji sijaj, bomo poskrbeli gasilci prostovoljnega Gasilskega društva Nova Gorica.«⁵⁴⁴

Na seznamu mladinskih muzejskih poti po zbirkah in muzejih v Sloveniji se je leta 1997 znašel tudi Tehniški muzej Slovenije v Bistri, kjer prav tako hranijo gasilske brizgalne. Ob koncu 20. stoletja pa je ta muzej svojo zbirko gasilske tehnike in brizgaln predal Gasilskemu muzeju v Metliki v dolgoročno izposojajo. V svoji zbirki vozil cestnega prometa, ki so izdelek domače industrije motornih vozil, pa še vedno hrani tri gasilska vozila: Tamov Pionir, TAM 80 T5 in kombinirano vozilo IMV 1600.⁵⁴⁵

Poleg mladih obiskovalcev, ki so se potegovali (oziroma se še potegujejo) za prejem gasilskih Muzejskih značk, so gasilske zbirke radi obiskovali (oziroma obiskujejo) tudi starejši gasilci. Tako je na primer komisija za gasilske veterane na Škofljici organizirala ogled Tehniškega muzeja Slovenije, nato pa so člani obiskali še zbirko starih črpalk in orodja v gasilskem domu v Pijavi Gorici.⁵⁴⁶

Zaključim naj, da stare gasilske brizgalne niso le muzejski eksponati, pač pa včasih tudi znova oživijo. Že omenjeni zasebni zbiralec gasilske opreme Miha Valenci (1923–2007) iz Velenja, sicer dolgoletni prostovoljni gasilec, je bil pobudnik tekmovanj s starimi gasilskimi brizgalnami – tako so se ga na popularnem gasilskem forumu spominjali nekateri gasilci ob njegovi smrti.⁵⁴⁷ Z najdaljšo tradicijo tekmovanj starih ročnih in motornih brizgaln, katerih minimalna starost je 50 let, pa se ponaša PGD iz Velenju bližnjega Šoštanja. Na teh tekmovanjih so sodelovale (oziroma sodelujejo) tako ženske kot moške ekipe, višja povprečna starost ekipe pa jim je prinašala (oziroma prinaša) še dodatne točke. Začetki prireditve, ki še danes privablja mnoge obiskovalce, segajo v leto 1984, šoštanjско tekmovanje starih brizgaln pa se je od vsega začetka vedno zaključilo z dobro obiskano gasilsko veselico.

544 Veteran Tam Pionir.

545 Za informacijo se zahvaljujem mag. Borisu Brovinskemu, muzejskemu svetniku, Tehniški muzej Slovenije.

546 Veterani GZ Škofljica v Bistri.

547 Umlr član PGD Velenje MIHA VALENCI.